

עדים זוממין ר' משה דיין

בפרשת עדים זוממין שבספר דברים(שופטים) נאמר: "כי יקום עד חמש באיש...ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו...ולא תחוס עיניך נפש בנפש, עין בעין..". (י"ט, ט"ז-כ"א). מן הפסוק "ועשיתם לו כאשר זמם" למדו חז"ל במס' מכות ה: (הביאם רש"י) משנה: "אין העדים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין שהרי הצדוקים אומרים עד שיהרג שנא' "נפש בנפש". אמרו להם חכמים והלא כבר נאמר "ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו" והרי אחיו קיים. ואם כן למה נא' "נפש בנפש"? יכול משעה שקיבלו עדותם ייהרגו, ת"ל "נפש בנפש", הא אין נהרגים עד שיגמר הדין."

רואים אנו שישנה מחלוקת בין הצדוקים הסוברים שאין הורגים את העדים הזוממין אא"כ ב"ד הוציא להורג את הנדון, אולם חכמים סוברים שאם נהרג כבר הנדון ע"י ב"ד לא הורגים את העדים הזוממין. ורק כאשר נפסק הדין ועדיין לא בוצע הגזר דין ורק אז הוזמו רק במקרה זה העדים הנ"ל מתחייבים גם כן את אותה מיתה שרצו לחייב את הנדון.

טעמים לדין

שפתי חכמים: אם נהרג כבר הנדון ודאי כבר היה חייב מיתה ב"ד ממקום אחר ולכן נתגלגל עליו עונש זה ואין המזימים באו אלא לאחר שהוא נידון כבר למוות. דאם לא היה חייב מיתה יכול היה הקב"ה לגלגל כך שיבואו המזימים קודם ביצוע גזר הדין ולכן אין הורגים את העדים המוזמים. וכן כתב הרמב"ן בתוספת ביאור ע"ש. תורה תמימה בשם פירוש רע"ב: שאם היו נהרגין המוזמים גם לאחר ההוצאה להורג נמצא שאין לדבר סוף שיהיו קרובי הנהרג מביאים עדים אחרים להרוג את המזימים וכן קרובי הנהרגים וכן עד סוף העולם. ובצירוף דברי חז"ל שרצו להמעיט עד כמה שאפשר את מספר הרוגי ב"ד עד שאמרו במס' מכות ז: "סנהדרין ההורגת אחת לשבעים שנה נקראת חובלנית". ויש מי שאמר שאם הוא היה בסנהדרין לא היה נהרג אדם מעולם לפי זה דברי רע"ב מובנים. ר' בחיי בשם ר"י: אם הרגו את הנידון אזי ישנם שני עדים כנגד שני עדים ולכן אי אפשר להורגם. אולם אם עדיין לא הרגו את הנידון אזי יש לנו שלשה כנגד שניים ולכן נהרגים.

והנה סברה זו היא קשה מאוד שהרי ידוע דלעניין עדות אמרינן דתרי כמאה, ואם כן מה יועיל שיש שלשה כנגד שניים? הר' שעוועל ועוד אחרונים רוצים לומר שדין תרי כמאה נאמר רק על עדים משא"כ כאן שמדובר לא בעד אלא בנדון הוא מכריע את הכף. וצ"ע. מהר"ל באר הגולה באר שני: בדין עדים זוממין נא' בתורה "וביערת הרע מקרבך" – פירוש-מקרבך אתה צריך להסיר דבר רע כל עוד הוא קיים. מחשבתו של האדם זה לא דבר שהוא קיים תמיד, משום שהיום הוא חושב כך ולמחר הוא חושב אחרת. לכן עדים זוממין שאינם עושים מעשה בידיים וכל הדבר הרע שבהם זו מחשבתם הרעה לכן אין הם נהרגים אלא כל זמן שהמחשבה הרעה מקננת בתוכם. דהיינו- שהם עדיין רוצים לגרום מוות לנידון. אולם אם כבר כלתה המחשבה הרעה-שנגמר המעשה- שסרה אז המחשבה הרעה שלהם, כאן כבר אין את הדין של "וביערת הרע מקרבך". אם אדם עושה מעשה בידיים-רוצח- יש לזה קיום גם אחרי המעשה ודנים אותו. אולם עדים זוממין שלא עשו כל מעשה, אלא מחשבתם הרעה לכן דווקא כשלא נהרג הנידון, שאז המחשבה הרעה מקננת בתוכם, אז נהרגים. אולם לאחר שהומת הנידון שאז סרה מחשבתם הרעה אין נהרגים משום שאי אפשר לקיים "וביערת הרע מקרבך". ולפי זה אפשר להבין את חילוקו של הרמב"ם בין מלקות למיתה. שפסק שבמלקות או ממון אע"ג שלקה או שילם הנידון ורק אח"כ הוזמו העדים בכל זאת משלמים ולוקים והטעם הוא משום שרק לגבי מיתה נא' "וביערת הרע מקרבך" ולא לגבי מלקות או ממון. (וכדאיתא בירושלמי במס' סנהדרין פ"ז ה"ג- "נא' כאן וביערת הרע מקרבך ונא' בעגלה ערופה ואתה תבער דם הנקי-מה להלן התזת הראש אף כאן התזת הראש").

טעם נוסף: כתוב "ועשיתם לו כאשר זמם", אותה המחשבה שהם חשבו לעשות תיהפך עליהם ויתחייבו מיתה. לאפוקי אם כבר נעשה המעשה אזי כבר אין יותר מחשבה להרוג ואם כן אין מה להפך עליהם. ובכמה מקומות אנו מוצאים שהמחשבה הרעה מתהפכת על החושב אותה. למשל במגילה נא' לגבי המן הרשע "ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ". אותה המחשבה אשר חשב שלא כדין על מרדכי ועל היהודים חזרה כנגדו. וזה גם מה שרמזו חז"ל "כל החושד בכשרים לוקה בגופו" – כלומר, אם אחד חושב על השני שלא כדין אותה המחשבה תיהפך עליו וילקה באותה מחשבה. וכן לגבי קללה אמרו חז"ל "לעולם תהא מן לוטא (מקולל) ולא תהא מן לייטא (מקלל)". דהיינו שעדיף להיות מן המקוללים ולא מן המקללים. משום שהמקולל שעושים לו זאת שלא כדין אין הקללה חלה עליו והקללה עצמה חוזרת על המקלל עצמו לכן נא' "כאשר זמם" כאשר לא נגמרה מחשבתו אז ראוי שתחול עליו מחשבתו הרעה משא"כ אם כבר נעשה מעשה אזי אין מחשבה ואין מה שיחזור עליו.

מכל מקום קשה הרי סוף סוף נהרג אדם בגללם? ותירץ: אומנם לבי"ד אין רשות לעשות להם כלום אולם הקב"ה הוא שישלם להם כפועלם ויענישם. וכמו שאמרו חז"ל באחד שהיה חייב מיתה, ואחד חייב גלות, הקב"ה מזמן אותם לפונדק אחד וזה שחייב גלות עולה על הסולם וזה שחייב מיתה נמצא מתחת לסולם. והנ"ל שעל הסולם נופל והורג את זה שחייב מיתה. והנופל שהוא עתה רוצח בשוגג גולה לעיר מקלט. נסתרות ונפלאות הן דרכי ד' בהנהגתו את העולם והוא זה שיעניש את העדים הזוממין.

כסף משנה הל' עדות פ"כ,ה"ב: אין הורגים את העדים המוזמים אחר שנהרג הנדון משום שהעוון שלהם גדול מנשוא ואין ראוי לתת להם מיתת ביי"ד שתכפר עליהם. לכן אין דנים אותם וה' כבר ידון אותם בעונשים חמורים יותר של ייסורים לאחר מיתתם. על כל פנים צריכים לנו להבין א' מדוע הצדוקים לא חזרו בהם מדעתם שהרי חכמים הוכיחו להם מן הפסוקים שלא כדעתם? ב'- איתא בגמ' מכות ה': "אמר ר' יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם להוציא מליבן של צדוקים שהיו אומרים אין העדים זוממין נהרגין עד שייהרג הנדון. אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממין נהרגין עד שיזומו שניהם ואין לוקין עד שיזומו שניהם וכו'.

הנה במקרה של ר' יהודה הוזם רק עד אחד מתוך כת של שני עדים והוציאו להורג ועוד היה משתבח במעשה זה, שעשה כן להוציא מליבן של צדוקים. וצריך להבין איך הרג ר' יהודה אדם שהיה פטור מן הדין ממיתה רק כדי להוציא מליבן של צדוקים? ועוד תמוה מדוע ר' שמעון לא הסכים לדברי ר' יהודה והביא את דברי חז"ל, והלא בודאי ר' יהודה ידע את הדין שלא הורגים את העדים עד שיזומו שניהם? אלא נראה שיש כאן במשנה מחלוקת עקרונית בין חז"ל לצדוקים הנוגעת לעיקרי אמונתנו ותורתנו, ולכן הצדוקים לא חזרו בהם ואילו חז"ל השתבחו בנפשם אם עלתה בידם לעשות מעשה היפוך דעתם. איתא בגמ' מנחות סה. - שהיו הביתוסים אומרים שעצרת (שבועות) אחר השבת. (שהם היו אומרים "וספרתם לכם ממחרת השבת" שבת בראשית שלא כדעת חז"ל שבת היינו יום טוב). נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי ואמר להם שוטים מנין לכם? ולא היה אדם אחד משיבו חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואמר משה רבינו אוהב ישראל היה ויודע שעצרת יום אחד הוא עמד ותיקנה אחר השבת כדי שיהיו ישראל מתענגים שני ימים. (לדעתם ספירת העומר מתחילה מיום ראשון, ואם כן שבועות יוצא ביום ראשון כך שיש שני ימי "תענוג". שבת ויום ראשון-שבועות). קרא עליו (ריב"ז) מקרא זה "אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר" ואם משה רבינו אוהב ישראל היה למה איחרן במדבר ארבעים שנה? וכו'.

וצריך להבין וכי ר' יוחנן לא מודה שמשה רבינו אוהב ישראל היה?
כדי להבין כל זאת צריכים לנו להתבונן ולהבין מה היה יסוד מחלוקתם של הצדוקים עם חז"ל. איתא באבות דר' נתן פרק ה':

"אנטיגונוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם כדי שיהיה שכרם לעתיד לבוא. אנטיגונוס איש סוכו היו לו שני תלמידים צדוק וביתוס... עמדו ודקדקו אחריהם ואמרו מה ראו אבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית? אלא אילו היו יודעים אבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך. עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו שתי פרצות צדוקין וביתוסין. צדוקין על שום צדוק וביתוסין על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי

זהב כל ימיהם שהיתה דעתם גסה עליהם והיו צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהם מצערים עצמם בעוה"ז, ובעוה"ב אין להם כלום".
אם כן מבואר מכאן שהצדוקים והביתוסים כפרו בשכר ועונש בעוה"ב ולכן היו משמשים בכלי כסף וזהב כדי להתענג בעוה"ז והיו מתרעמים על הפרושים שהיו מצערים בעוה"ז ולעולם הבא אין להם כלום. וזה מה שאמרו במשנה מס' ברכות נ"ד.
"כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם (הגמ' מס' תענית ט"ז אומרת שאין עונים אמן במקדש. המברך אומר בסוף כל ברכה ברוך אתה ד' אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת וכן בכל הברכות, והעונים אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וכאן משמיעה לנו המשנה שבבית ראשון לא היו אומרים אלא ברוך ד' אלוהי ישראל עד מן העולם). משקילקלו הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם".

רש"י: עזרא וסיעתו תיקנו זאת לומר ששני עולמות יש להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים.

והנה על ידי שכפרו בשכר ועונש בעוה"ב הוסיפו הצדוקים חטא על פשע לכפור אף בתורה שבכתב וכן כתב הרמב"ם בפיהמ"ש אבות א', ג', כי הצדוקים כפרו בעיקר הן בתורה שבכתב והן בתורה שבע"פ אלא שלא גילו ברבים כפירתם בעקרי התורה ובגלוי לא חלקו אלא על הקבלה. ואמרו כי התורה תוקנה ע"י משה רבינו שחכם גדול היה והנהיג את ישראל באהבה ולפיכך התקין להם חוקים ומשפטים לפי הצורך של אותו הדור כדי לסדר להם סדרי החיים בעוה"ז למען יתענגו בו לאכול מפריו ולשבוע מטובו כי לדעתם הכוזבת שאין עולם אלא אחד ואין להם שכר בעוה"ב על מעשיו הטובים בעוה"ז.

ממילא יוצא כי כל עיקרה של תורה אינו אלא ליהנות בה את האדם בעוה"ז כי רק זו היא המטרה. וכדי לעקור דיעה כוזבת זו הורונו חז"ל במס' ראש השנה כח. "מצוות לאו ליהנות נתנו" פירש רש"י: לאו ליהנות נתנו להיות קיומם להם הנאה אלא לעול על צוואריהם ניתנו. וזוהי עקירת דעת הצדוקים שאמרו שכל עיקרן של מצוות ניתנו להם לשם הנאה בעוה"ז, דאדרבא כל עיקר ותכלית קיום המצוות הוא רק כדי לקיים את רצון ד' כחוק בלי טעם אלא משום שכך הוא רצון ד'. וכמו שפירש רש"י ויקרא א', ט': "אשה ריח ניחוח לה-נחת רוח לפניו שאמרתי ונעשה רצוני". זוהי תכלית קיום המצוות, עשיית רצון ה'. וכעין זה מובא במס' ברכות ל"ג: "האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך משתקין אותו מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות". פירש רש"י: מדותיו, מצוותיו, והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל חוקי גזירותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצוותיו וגזירות חוקותיו אף בדברים שיש לשטן ולעכו"ם להשיב עליהם ולומר מה צורך בזה.
אע"ג שוודאי מידותיו של הקב"ה הן רחמים וחסדים ברם אנו אין לנו לקיימן בעבור שום טעם אלא בדרך קבלת עול כגזירת מלך ולא לשם הנאת העוה"ז ולכן "משתקין

אותו". אולם באמת הצדיקים אף אם הם חיים חיי צער בעוה"י זוכים לשכרם מושלם בעוה"ב וכמו שאמרו חז"ל במס' עירובין כ"ב. - "היום לעשותם ומחר לקבל שכרם". וכן כתב הרמב"ם בהל' תשובה פ"ט, ה"א: עיקר מתן שכרן של מצוות הוא חיי העוה"ב ומה שכתוב בתורה שאם תשמעו בקול ד' יגיעו לכם טובות גשמיות ואם לא תשמעו בקול ד' יקרה אתכם רעות, אין ההבטחות הללו שכר על המצוות אלא שאם נשמור מצוותיו אז ד' יסיר מאיתנו את כל המונעים מעבודת ד' כגון מלחמות, רעב, מחלה וכדו' כך שנוכל לעבוד את ה' ללא מונע אבל אין הטובות הגשמיות שכר על המצוות כי עיקר השכר הוא העוה"ב.

עתה נוכל לתרץ את כל הקושיות לעיל ותחילה נבאר את המקרה במס' מנחות באותו זקן שהיה מפטפט ואומר משה רבינו אוהב ישראל היה וכו' ולכן תיקן להם עצרת אחר השבת כדי שיהו מתענגים שני ימים - שזו היא דעת הצדוקים שאין עוה"ב ועיקר החיים זה העוה"י וזו מטרת כל המצוות שמשה תיקן להם ליהנות מהן ושיהיו להם סדרי חיים נאותים. ואם כן על כורחך שתיקן משה את עצרת שתהא דווקא אחר השבת כדי שיתענגו שני ימים, משום שיום אחד חולף מהר מדי. ועל זה השיב לו ר' יוחנן בן זכאי אם משה רבינו אוהב ישראל היה למה איחרן במדבר ארבעים שנה, כלומר אם כל מעשיו והנהגותיו של משה היו על פי דעת עצמו וכל מעשיו היו כדי לתקן חברה מתוקנת שיהנו בה בני אדם לפי דעתם האנושית, אם כן מדוע סיבבן במדבר ארבעים שנה ולא הכניסם לארץ ישראל מייד, הרי בודאי שהיה במדבר ארבעים שנה איננה תענוג כל כך גדול אלא על כורחך שכל מעשי משה היו על פי הדיבור ולא על פי אהבתו ורצונו האנושי, וכך היה רצון ד' שינועו במדבר ארבעים שנה מטעמו של הקב"ה בלבד. וממילא כל התורה כולה אינה לשם הנאה אלא גזירת המקום היא. וממילא בטלה טענתו של הזקן שרצה להוכיח שעצרת אחר השבת כדי שיתענגו שני ימים.

ומעתה נבין גם מדוע חלוקים הצדוקים על דעת חז"ל בדין עדים זוממין. דהנה נתבאר לעיל בדעת הכסף משנה ועוד אחרונים שמה שלא הורגים את העדים הזוממין אחר שנהרג הנדון זה משום חומר העבירה וה' הוא זה שיענישם בעונשים גדולים וחמורים בעוה"ב. אם כן בדעת חכמים מוכח שיש עוה"ב ששם העדים יקבלו עונשם, אולם הצדוקים הלא כופרים בעוה"ב לכן אין הם יכולים לסבור כחכמים שזה סותר את השקפתם. ולכן הם סוברים - זעומדים על דעתם - שעדים זוממין נהרגים אך ורק שנהרג הנדון. ולכן ר' יהודה בן טבאי השתבח בהריגת עד זומם וזאת כדי להוציא מליבן של צדוקים ולסתור את דיעותיהם הכוזבות משום שבזמנים מסוימים מותר לבי"ד לענוש אף שלא מן התורה אלא כדי לעשות סייג לתורה. ויתכן שבתקופת ר' יהודה כת הצדוקים התפשטה והיה חשש שמא תשפיע על העם ולכן ניסו למגר ככל האפשר את הכת הזו. ולכן משתבח ר' יהודה על כך משום שע"י מעשהו עוקר הוא את דעת הצדוקים ומוכיח שהתורה ניתנה ע"י ד' ויש עוה"ב ושכר ועונש.

אולם לפי זה קשה מדוע חכמים לא הסכימו למעשהו? וצריך לומר שבמעשה של ר' יהודה אומנם היתה אליה וקוץ בה. אמר לו ר' שמעון אדרבא ע"י המעשה שעשה נתן יד

לצדוקים. שהרי גם בדין "אין העדים נהרגין עד שיזומו כולם" גם כן אין הצדוקים מודים משום שאין זה מפורש בתורה, אלא אדרבא כל הפרשה של עדים זוממין נאמרה בלשון יחיד "כי יקום עד חמש באחיו... והנה עד שקר העד באחיו ועשית לו כאשר זמם לעשות...". הנה לפי פשטות הפסוקים דין עד זומם שייך גם בעד יחיד וגם בו אפשר לקיים דין הזמה וזו דעת הצדוקים. אלא שחז"ל חידשו שכל מקום שנא' "עד" מדובר בשני עדים אלא אם כן התורה אומרת במפורש "עד אחד". ואם כן יוצא שכשהרג ר' יהודה עד זומם יחיד אומנם מצד אחד הוציא מליבן של צדוקים שאנו הורגים קודם שנהרג הנידון, אולם מצד שני חיזק דעתם של הצדוקים שעשה כשיטתם שהרג עד זומם יחידי כשלא הזומו שניהם. נמצא, שמעשיו לא הועילו לסלק את דעת הצדוקים, שמה שהרויח בצד אחד הפסיד בצד אחר ואם כן הרגו את העד בחינם. וזה שאמר לו ר' שמעון "אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי שהרי אמרו חכמים אין העדים זוממין עד שיזומו שניהם" כלומר וזה דבר שאין הצדוקים מודים שהרי זה דרש חכמים, נמצא שבמעשיו חיזק את דעת הצדוקים שהורגים עד זומם יחידי ואם כן אין שום סיג לתורה בהריגת העד הזומם ונמצא ששפך דם נקי.